

ISSN 2450-6486

www.ehs.eeipsy.org

DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2021.1.05>

УДК 372.2(477.54)

Ольга РЕЙПОЛЬСЬКА

Психолого-педагогічні засади ціннісного ставлення до себе

OLGA REYPOLSKA. **Psycho-pedagogical terms of the valued attitude to yourself.** *The article attempts to analyze the phenomenon of the value of the relationship to itself, its structure, main forms of expression, moreover, considers the approaches of the scientists to the definition of the essence of the concepts of "personal relationship" and "value attitude to yourself."*

Key words: attitudes, value attitudes, values relevant to you.

Постановка проблеми і її актуальність. Зміни у суспільстві спонукають до перегляду напрямів розвитку освіти. Тому, перед сучасною системою освіти постає завдання формування основ розуміння світу як такого, що постійно змінюється, в якому особистість перебуває в стані постійного творця цього світу та самої себе, головним результатом і умовою чого є гармонія людини із собою, зі світом, а це посилює інтерес до педагогічних досліджень питань самосвідомості, формування ціннісного ставлення особистості до себе.

Значущість вивчення даної проблеми ґрунтується на орієнтації педагогічного процесу на особистість.

Received 12.16.2020

Peer-reviewed 12.29.2020

Revised version received 01.16.2021

Accepted 01.21.2021

Аналіз публікацій. У філософських, психологічних, педагогічних дослідженнях представлені різні аспекти проблеми: досліджені питання становлення самосвідомості особистості (Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, В. Столін, П. Чамата, Н. Чеснокова, О. Шорохова та ін.); вивчені побудова, структура й динаміка ставлення особистості до себе (Р. Бернс, У. Джемс, Х. Каплан, І. Кон, С. Пантелєєв, К. Роджерс, М. Розенберг, В. Столін, Р. Уайлі та ін.); досліджені особливості самооцінки та її взаємозв'язок із оцінками оточення (Н. Анкудінова, М. Боришевський, І. Кон, Г. Липкіна, Г. Прихожан, Є. Савонько, В. Сафін та ін.); науково обґрунтовані психологічні основи формування й розвитку особистості (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, В. Дивидов, О. Дусавицький, О. Кононко, Г. Костюк, Б. Ломов, О. Леонтьєв, С. Максименко, С. Рубінштейн, Г. Цукерман, Д. Ельконін та ін.); розроблені нові парадигми освіти (Г. Балл, І. Бех, В. Давидов, О. Дусавицький, С. Максименко, С. Подмазін, В. Рєпкін, О. Савченко, Г. Цукерман, Д. Ельконін, І. Якименська та ін.).

Метою даної статті є спроба з'ясувати та проаналізувати ціннісного ставлення до себе, його структура, основні форми прояву.

Виклад основного матеріалу. Розуміння природи ставлення до себе неможливе без обґрунтування методологічних аспектів даного феномена.

У філософській енциклопедії "ставлення" розглядається як: 1) момент взаємозв'язку всіх видів сущого, що мають суб'єктивну чи об'єктивну, абстрактну чи конкретну форму; 2) схильність до класифікації предметів і явищ й реакції на них із певною постійністю в оцінках. Серед різноманітності ставлень цінним для нас є те, що зовнішні ставлення залежать від внутрішніх, є їхнім проявом й виявленням.

Проблема "ставлення" у філософії тісно пов'язана із дослідженням природи людської особистості, що розглядається у двох аспектах: екзистенційно-етичному (що є цінністю особистості й способами її самореалізації) й логіко-гносеологічному (дослідження способів і меж самопізнання).

Витоки сучасних теорій особистісно-орієнтованого виховання, спрямованого на формування ціннісного ставлення дітей до себе, можна знайти у роботах філософів XVIII – XIX ст.: М. Гоголя, М. Костомарова, П. Куліша, Г. Сковороди, Т. Шевченка, П. Юркевича та ін., погляди яких побудовані на ідеях народної педагогіки. Так,

Г. Сковорода вважав самопізнання, свободу й гідність людини найвищою цінністю.

Отже, дослідження філософського аспекту проблеми ставлення до себе дозволяє зробити наступні висновки: людська особистість є самоцінною, унікальною і неповторною; філософська думка у своєму розумінні особистості торкається питань її ставлення до себе, свого Я, інших людей, навколишнього; людське Я розглядається крізь призму раціональних, почуттєвих, пізнавальних, рефлексивних, морально-ціннісних характеристик; самосвідомість, Я як свідоме ставлення до себе, характеризується здатністю до розвитку, самозбагачення через набуття життєвого досвіду, вироблення певного ставлення до себе, інших людей, навколишнього у процесі діяльності й спілкування, через самопізнання, самореалізацію, самовдосконалення; ставлення до себе впливає на ставлення до інших людей і перебуває у зворотному з ним взаємозв'язку; проявляється у любові до себе та інших людей, власній гідності, відповідальності, моральності, правдивості перед самим собою.

Процес виховання спрямований на формування особистості, що знаходить своє відображення у певному рівні вихованості (А. Колеченко, В. Лозова, І. Харламов) [1, с. 53; 2, с. 88; 5, с. 288]. Аналіз наукової літератури показав, що найважливішим завданням виховання є процес створення умов для формування відповідних ставлень особистості: до людей (А. Карнаухова, Л. Кириченко, С. Корницька та ін.), самої себе (І. Бех Н. Непомнящая, С. Тищенко та ін.) тощо. Між тим, слід указати на наявність значних розбіжностей у поглядах представників різних епох, педагогічних течій на процес виховання ціннісного ставлення до себе у дітей, що обумовлено різними уявленнями дослідників про особистість.

Видатними педагогами минулого (І. Кантом, Д. Локком, І. Песталоцці, Ж. - Ж. Руссо, Ф. Фребелем, Р.Штайнером) підкреслювалася самоцінність дитини, необхідність поваги й гуманного ставлення до неї як значущої й гідної. Серед виховних завдань і засобів їх реалізації пропонувалися міркування разом із дітьми, що підвищує гордість дітей й відчуття власної цінності для дорослого й самих себе (Дж. Локк); формування уявлень про свої обов'язки по відношенню до себе, пов'язуючи це з культивуванням почуття власної гідності (І. Кант); розвиток у дитини базової довіри до самої себе, безумовного самоприйняття (Ж. - Ж. Руссо); надбання знань шляхом самопізнання, самостійного життя як із зовнішнього, так і з внутрішнього боку, вільного розкриття дитиною свого власного Я (І. Песталоцці, Ф.

Фребель) [6, с. 60 - 61, 75 - 81].

У роботах О. Декролі, Д. Дьюї, Е. Кей, М.Монтессорі, А. Фер'єра, С. Френе та ін. яскраво представлені теорії виховання дітей саме дошкільного віку. Ці роботи характеризуються глибокою увагою до вирішення проблем розвитку особистості через активізацію навчально-виховного процесу, створення атмосфери свободи, самодіяльності дітей, такого предметно-просторового середовища, що сприяє усвідомленню дитиною власного Я, збагаченню індивідуального досвіду, розкриттю внутрішнього потенціалу, вихованню самодисципліни, самоконтролю, самоповаги й почуття власної гідності кожної дитини.

Особливої уваги заслуговують ідеї В. Сухомлинського, який під почуттям людської гідності розумів повагу до себе, уміння дорожити особистою честю, ім'ям; чутливість до оцінки власної поведінки, власного духовного світу колективом, товаришами; прагнення до моральної досконалості [4, с. 117-121].

Кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст. ознаменувався посиленням інтересу науковців до проблем становлення людського Я, процесів формування, розвитку й виховання у дітей ціннісного ставлення до себе, визначення й конкретизації його структури, проявів, форм, створенням освітніх технологій та підходів до виховного й навчального процесу. Більш широкого й змістовного висвітлення проблема формування ціннісного ставлення до себе отримала у психологічних дослідженнях, які дали поштовх для сучасних педагогічних пошуків.

Аналіз психологічних досліджень (Л. Анциферової, О. Асмолова, Б. Додонова, Д. Леонтьєва, О. Леонтьєва, Н. Непомнящої, А. Петровського, В. Слободчикова, Т. Титаренко та ін.) свідчить про те, що ставлення є складно структурованою характеристикою особистості, яка розуміється як самовизначальна цілісність, що складається зі ставлення до навколишнього світу, інших людей й самої себе; як найвища інстанція, що координує всю психічну діяльність й поведінкову активність; як соціальне обличчя людського Я для інших.

При цьому, ставлення у психології особистості є системою зв'язків людини зі світом й іншими людьми, що виступає як складова свідомості й самосвідомості особистості [3, с. 84]. Так, Б. Ананьєв, О. Леонтьєв, В. Мясіщев, С. Пантिलєєв, В. Столін та ін. указують на те, що ставлення можуть бути орієнтованими на речі, світ, інших людей, суспільство в цілому й на самого себе (самовідношення), у структурі

ставлення закладений компонент “ціннісності”.

У системі ставлень сучасні науковці виділяють дефініцію “ціннісне ставлення”. Цінності розглядаються у психологічній науці як важливі складові в системі психологічних установок (О. Асмолов, Д. Узнадзе та ін.), у межах різноманітних аспектів психологічного ставлення (Б. Ананьєв, А. Бодаєв, К. Волков, О. Ковальов, В. Мясичев та ін.). Частина науковців у якості своєрідних цінностей розглядають емоції, які виступають у якості оцінок (Б. Додонов), або вказують на зв'язок між емоційними переживаннями, ставленнями людини й появою цінностей (Л. Виготський, С. Рубінштейн та ін.). Деякі дослідники вважають, що цінності повинні мати лише позитивне значення для людини (Н. Бучило, А. Чумакова).

У науковій літературі найбільш розповсюдженими є такі визначення ціннісного ставлення: ставлення, в основі якого знаходиться оцінка суб'єктом будь-чого, що визначає його особистісну значущість (П. Горностай, Б. Кислов, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.); зв'язок між об'єктом і суб'єктом, що характеризується значущістю першого для другого (В. Сластенін, Г. Чижакова); вибіркове, відносно стале ставлення, яке визначається потребами та інтересами дитини, системою її ціннісних орієнтацій та визначає для неї особистісний сенс у ставленні до когось-чогось (О. Кононко) та ін.

Для більш повного розуміння поняття “ціннісне ставлення” слід також звернути увагу на дослідження В. Барцалкіної, М. Каневської, Е. Музе, В. Непомнящої, О. Пахомової, С. Рубцової, в яких розглядається така категорія як “ціннісність”, що є одним із компонентів психологічної структури особистості. Ціннісність характеризує сферу дійсності, найбільш значущу для індивіда, через яку він отримує уявлення про своє Я [3, с. 30]. Ціннісність визначає: спрямованість суб'єкта на реалізацію певних ставлень, відповідних даній ціннісності; відповідний спрямованості зміст уявлення про своє Я; виокремленість у свідомості певного предметно-діяльнісного змісту та його провідну роль у формуванні самосвідомості особистості [3, с. 24].

Таким чином, можна дійти висновку про те, що цінності є підґрунтям суб'єктивних ставлень особистості й тісно пов'язані зі ставленням людини до себе. Самовідношення або ставлення до себе визначають як: стійке почуття, що виникає на основі самосприйняття, самооцінки, Я-образу й оцінки значущого оточення (С. Рубінштейн, В. Столін); “внутрішній погляд” на себе як на об'єкт пізнання й

переживання (С. Тищенко); вираження особистісного смислу Я для самого суб'єкта (Д. Леонт'єв, С. Пантілєєв); установка (Д. Узнадзе); "особистісний сенс" (О. Леонт'єв).

Ставлення до себе є однією зі складових суб'єктного ядра особистості й структури її самосвідомості, характеристикою самоцінності й механізмом управління поведінкою.

У психолого-педагогічній літературі визначають, що ціннісне ставлення до себе проявляється у формі: різноманітних стосунків, інтересів, емоційної оцінки, ступеневі діючої активності (В. Мясищев); емоційних компонентів (самооцінка-самоповага (моральне самосхвалення, самовпевненість, самокерівництво, відбите ставлення до себе), емоційного ставлення-аутосимпатія (самоцінність, самоприйняття, самоприхильність як емоційне ставлення до себе), близькість-самоінтерес до самого себе, очікуваного ставлення з боку інших), глобального почутті "за" чи "проти" свого Я, а також гордості, почуття власної гідності, поваги до себе (на позитивному полюсі), презирства, відчуття власної малоцінності і т.п. (на негативному) (Д. Леонт'єв, С. Пантілєєв, В. Столін); самоприйнятті (визнання себе, згода з собою, довіра до себе, самоінтерес) (І. Кон, В. Столін, І. Чеснокова); самооцінки, рівня домагань, відчуття цінності свого Я, усвідомлення позитивних рис, віри й упевненості у своїх силах і можливостях, широких пізнавальних інтересів, моральних цінностей, позитивного мислення, власної гідності, самоповаги, вимоги від інших поваги до себе (Н. Дятленко, Е. Кязим-Заде, В. Лозова, І. Мезеря, М. Монахов, Т. Петракова, С. Тищенко, З. Шилкунова); переконаності в імпонуванні іншим людям; впевненості у здатності до певного виду діяльності; почуття власної значущості (Р. Бернс); самолюбності, сплаві почуттів гордості, власної гідності й самоповаги, які ґрунтуються на самооцінці й самоаналізі (О. Кононко, А. Петровський, Р. Шакуров).

Характеризуючи ціннісне ставлення до себе, слід відзначити, що більшість дослідників вважають його складним утворенням, складовою образу Я (Н. Дятленко, Н. Вознюк, І. Кон), Я-концепції (Р. Бернс), що є наслідком інтеграції та узагальнення особистістю позитивних уявлень, переживань і самооцінок щодо себе (І. Бех, О. Кононко, К. Крутий, С. Пантілєєв, В. Столін, С. Тищенко та інші). Образ Я, як зазначають науковці (Н. Дятленко, М. Лісіна, А. Сильвестру та ін.) є складним утворенням, сукупністю когнітивно-афективної інформації про себе, що відображається у структурних,

функціональних та емоційних компонентах. При цьому, значущий зміст ставлення до себе, як відзначає С. Пантилєєв, залежить від соціальної позиції й ситуації розвитку суб'єкта, провідних діяльностей і відповідних мотивів та цінностей, по відношенню до яких індивід осмислює власне Я, наділяючи його особистісним сенсом й цінністю.

У межах нашого дослідження слід звернути увагу на розуміння науковцями природи самооцінки, що дозволить більш точно представити механізм функціонування ціннісного ставлення до себе. Ряд авторів розглядають самооцінку як критичне ставлення індивіда до себе з точки зору певної системи цінностей (Л. Бороздіна); результат самопізнання й емоційно-ціннісного самовідношення (І. Чеснокова); єдність знань про себе й ставлення до себе (А. Сильвестру); прийняття чи неприйняття особистістю себе (У. Джемс, Р. Бернс, К. Роджерс); систему окремих самооцінок, що знаходяться в динамічній взаємодії й інтегруються в узагальнене переживання, що пов'язане з цілісним образом Я й відображає міру впевненості суб'єкта в собі (А. Захарова, І. Чеснокова та ін.).

Психологами відмічається залежність характеру самооцінки від співвідношення раціонального й емоційного компонентів, де перевага раціонального призводить до утворення реальної самооцінки, оскільки його функцією є узагальнення найбільш значущих для особистості самооцінок, їх синтез і вироблення ціннісної самооцінки, у якій відбивається сутність особистості (М. Боришевський, В. Войтенко, І. Чеснокова та ін.). Б. Ломов, В. Мясіщев серед параметрів суб'єктивних ставлень особистості виділяють модальність, інтенсивність, широту, стійкість, емоційність, узагальненість, принциповість, активність, усвідомленість, когерентність, домінантність. Л. Бороздіна, І. Чамата, З. Шилкунова серед важливих характеристик ціннісного ставлення до себе відзначають наявність самокритичності з точки зору певної системи цінностей. Поряд із цим, Т. Беляєва, Л. Бороздіна та ін. виділяють таку категорію як "самоцінність", що характеризує ціннісне ставлення до себе й не зводиться до самооцінки. Самоцінність характеризується відчуттям своєї цінності у власних очах і найближчого оточення; відкритістю — закритістю, самовпевненістю, самокерівництвом, відображеним ставленням до себе, самоприйняттям, самоприв'язаністю, внутрішньою конфліктністю, самообвинуваченням, а також самоповагою, аутосимпатією.

Характеризуючи прояви самолюбства, як узагальненого ціннісного ставлення до себе, Р. Шакуров розділяє їх за ступенем розвитку на процесуальні почуття, які переживаються лише під впливом суспільної оцінки даного індивіда, й почуття як якості особистості - стійкі почуття, що перейшли у риси особистості, виникають під впливом самооцінки й виявляються у поведінці. К. Крутій, Е. Кязим-Заде відзначають, що механізм самоставлення підтримується за допомогою вчинків, під час яких суб'єкт, керуючись своїми знаннями і переживаннями, робить вибір на користь поведінки, що включена у позитивний еталон соціальної групи, що у свою чергу дозволяє говорити про наявність поведінкового компоненту у структурі ціннісного ставлення до себе.

Важливим для нашої роботи є висновок В. Століна, який представляє ціннісне ставлення до себе як складноструктуроване об'єднання, що виявляється у вигляді переживання чи оцінки власного Я, а також ставлення до іншого й очікуваного ставлення іншого до себе.

Отже, виходячи з аналізу наукових досліджень, підтримуючи розуміння сутності ціннісного ставлення до себе, сформульоване І. Бехом, О. Кононко, В. Сластеніним, Р. Шакуровим, під ціннісним ставленням до самого себе розуміємо складноструктуровану сукупність уявлень, переживань й позитивних оцінок значущих для особистості власних якостей і досягнень, що зумовлюють стиль її поведінки й діяльності.

Аналізуючи роботи науковців (І. Бех, Н. Дятленко, О. Кононко, В. Лозова, В. Мясіщев, Ю. Приходько, В. Столін, В. Сухомлинський, Л. Рувинський та інші), отримаємо уявлення про компоненти ціннісного ставлення до себе, а саме: когнітивний; емоційно-оціночний; поведінковий. Визначені компоненти певною мірою конкретизують специфіку функціонування та механізм розвитку ціннісного ставлення до себе.

Висновки. На підставі аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури визначено зміст, структурні компоненти, форми прояву "ціннісного ставлення до себе". Проте, саме визначення рівнів сформованості, специфіки виховання ціннісного ставлення до себе у дітей дошкільного віку вимагає більш ґрунтовного дослідження вікових та індивідуальних особливостей розвитку ціннісного ставлення до себе у дітей дошкільного віку. Висвітленню цього аспекту буде присвячено наступні публікації.

References:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических технологий: пособие [для преподавателей] / А. К. Колеченко. – СПб. : КАРО, 2002. – 368 с.
3. Психология личности: Словарь-справочник / Под ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. – К. : Рута, 2001. – 320 с.
4. Сухомлинский В.А. Потребность человека в человеке / В. А. Сухомлинский. – М. : "Сов. Россия", 1978. – 96 с.
5. Харламов И.Ф. Педагогика: учебное пособие / И. Ф. Харламов. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Юрист, 1997. – 512 с.
6. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки: навч. посібник / [Відупорядників, вступні нариси та упорядкув. З. Н. Борисової, В. У. Кузьменко]; за заг. ред. З. Н. Борисової. — К. : Вища шк., 2004. — 511 с.

Transliteration of References:

1. Goncharenko S. (1997). Ukrainian Pedagogical dictionary. Kyiv: Lybid. 376 p.
2. Kolechenko A. (2002). Encyclopedia of the pedagogical technologies: Posobyie [for Lecturer]. SPb. : KARO. 2002. 368 p.
3. Psychology of personality: Dictionary-Directory / Ed. P. Gornostai, T. Titarenko. K: Ruta. 2001. 320 p.
4. Suhomlynsky V. (1987). The needs in human rights. M.: "Sov. Russia ". 96 p.
5. Kharlamov I.F. (1997). Pedagogika: Uchebnoe posobyie. [3rd ed., Rev. and add.]. Moscow: Jurist. 512 p.
6. Readings on the history of preschool education: teach. manual / [From the editors, introductory essays and organise. S.N. Borisova, V.V. Kuzmenko]; for the Society. Ed. SN Borisov. K: Higher Education. 2004. 511 p.

The Author

Olga (Dmytrivna) Reipolska,
*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of Laboratory of Preschool Education and
Education of the Institute of Problems of Education of
NAPS Ukraine,
<http://orcid.org/0000-0002-5524-7110>
Kyiv, Ukraine
E-mail: odrplsk@ukr.net*

Abstracts

ОЛЬГА РЕЙПОЛЬСЬКА. **Психолого-педагогічні засади ціннісного ставлення до себе.** У статті зроблено спробу проаналізувати феномен ціннісного ставлення до себе, його структуру, основні форми прояву, окрім того, розглядаються підходи науковців до визначення сутності понять «ціннісне ставлення» та «ціннісне ставлення до себе».

Ключові слова: ставлення, ціннісне ставлення, ціннісне ставлення до себе.

ОЛЬГА РЕЙПОЛЬСКАЯ. **Психолого-педагогические основы ценностного отношения к себе.** В статье сделана попытка проанализировать феномен ценностного отношения к себе, его структуру, основные формы проявления, кроме того, рассматриваются подходы ученых к определению сущности понятий "ценностное отношение" и "ценностное отношение к себе".

Ключевые слова: отношение, ценностное отношение, ценностное отношение к себе.

OLHA REJPOLSKA. **Psychologiczno-pedagogiczne zasady wartościowej postawy wobec samego siebie.** W artykule podjęto próbę analizy zjawiska wartościowej postawy wobec samego siebie, jego struktury, głównych form przejawów, ponadto rozpatrzono podejścia naukowców do określenia istoty pojęć „wartościowa postawa” i „wartościowa postawa wobec samego siebie”.

Słowa kluczowe: postawa, postawa wartościowa, wartościowa postawa wobec siebie.